

letétel. Ezzel – a Szemere-kormány és Kossuth kormányzó lemondása után – a Görgei által összehívott haditanács is egyetértett.

Görgei az 1849. nyári hadműveletek során ismét jó hadvezérnek bizonyult. Személyes fellépései mindig komoly hatással voltak a csapatokra. Június 20–21-én Perednél több ízben is ő szedte rendbe és indította újabb támadásra a hátráló csapatokat. Június 28-án Győrnél személyesen fedezte a visszavonulást. Július 2-án a harkálypusztai lovasrohammal tehermentesítette az Ószónyt, a levonulás kulcsát jelentő helységet ostromló magyar csapatokat. Július 15-én és 17-én Vácnál személyesen vezette a csapatát, s irányította a magyar hadsereg elvonulását egészen addig, amíg az erőfeszítés miatt a sebláz nem vette le a lábáról. A három nyári hadművelet közül kettő jó stratégiai érzékre mutatott; a komáromi összpontosítás csakúgy, mint a Vácott hirtelen kidolgozott felvidéki megkerülő hadműveleté. Görgei képes volt gyorsan és helyesen dönteni, s ezáltal az ellenségre kényszeríteni akarátát. Hiszen, amíg a feldunai hadsereg Komáromnál állt, Haynau sem mozdulhatott el onnan. Amíg Görgei a Felvidéken működött, Paszkevicz főerői sem vonulhattak az Alföldre.

Görgei hadvezéri működésének jellemzői közé sorolhatjuk a nagy hadseregek irányításának, a csapdahelyzetek kikerülésének képességét csakúgy, mint az ésszerű kockázatvállalást és a saját erők lehetséges kímélését. E szempontból potenciálisan jobb hadvezérnek tarthatjuk a szabadságharc másik nagy hadvezér-egyéniségénél, Bem tábornoknál. Bemre ugyanis éppen e négy tulajdonság nem volt jellemző, ami persze nem jelenti azt, hogy Bem – tekintetbe véve a rendelkezésére álló eszközöket – ne lett volna a szabadságharc egyik legjobb és legötletesebb hadvezére.

Görgeiéhez hasonló személyes tekintélye a szabadságharc hadvezérei közül egyedül Bemnek, s Damjanichnak volt. Mindezek alapján úgy véljük, jogos a megállapítás: Görgei volt 1848–49-ben a magyar szabadságharc talán legjobb hadvezére; olyan katona, aki nemcsak hazai, hanem európai összehasonlításban is megállja a helyét. Hiszen nem feledhetjük, hogy 1848-ban főhadnagyi tapasztalatokkal kezdte katonai pályáját, s 1849-ben már több tízezer főnyi hadsereggel diszponált. Főleg az általa vezetett hadsereg sikereinek köszönhetően azt, hogy Ausztria 1849. április végén kénytelen volt beismerni saját gyengeségét akkor, amikor orosz segítségért folyamodott a magyar szabadságharc leverésére. Az pedig csupán a nemzeti önértékelés szokott zavarai közé sorolható, hogy 1849 augusztusa után a közvélemény tekintélyes része nem a túlerőt, hanem a túlerővel szemben az ésszerűség határáig ellenálló hadvezért tette felelőssé a vereségért. Ez a téves ítélet volt az a tényező, ami a későbbiekben is megakadályozta, hogy Görgei az 1867 után önállóságát visszanyert Magyarországnak közéletébe és katonapolitikájába tudásának megfelelő mértékben bekapcsolódhasson.

Hermann Róbert

Irodalom. *Görgey Artúr*: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. S. a. r. *Katona Tamás*. Pro Memoria, Bp., 1988. I–II. k.; *Görgei Arthur*: Gazdátlan levelek. Pest, 1867; Bp., 1905; *Görgey István*: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. Bp., 1885–1888. I–III. k.; *Görgey István*: 1848 júniusától novemberéig. Okmánytár. S. a. r. *Katona Tamás*. Bibliotheca Historica, Bp., 1980; *Görgey István*: Görgey Arthur a száműzetésben 1849–1867. Bp., 1918; *Görgey István*: Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1916. 454 o.; *Hermann Róbert*: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára, Bp., 2007; *Kosáry Domokos*: A Görgey-kérdés története. Ozirisz, Bp., 1994. I–II. k.; Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848–1849. S. a. r. *Hermann Róbert*. Millenniumi Magyar Történelem, Bp., 2001; *Pethő Sándor*: Görgey Artúr. A hadműveleteket leírta Julier Ferenc. Bp., é. n.; *Pusztaszeri László*: Görgey Artúr a szabadságharcban. Nemzet és Emlékezet, Bp., 1984.

Görgei Artúr Visegrádon

2016-ban emlékezünk Görgei Artúr halálának századik évfordulójára. Visegrádon, ahol 1945 után először – 1986-ban – rendeztek kiállítást és konferenciát a tábornokra emlékezve, az önkormányzat, a múzeum, más intézmények, civil szervezetek együttműködésével Görgei-emlékévet hirdettek. Ennek keretén belül szakmai rendezvények (konferencia, kiállítás, Görgei visegrádi korszakáról szóló könyv kiadása) mellett ismeretterjesztő előadások, iskolai vetélkedők és egy Görgei-szobor felállítása is a tervek között szerepel. Az alábbiakban a tábornok életének visegrádi korszakát idézzük fel korabeli dokumentumok és a kortársak visszaemlékezéseinek segítségével.

Görgei Artúr (1818–1916), a tehetséges kémikus, az 1848/49-es szabadságharc fővezére aktív tevékenységének legfontosabb korszaka 1848 szeptemberétől 1849. augusztus 13-ig, nem egészen egy év alatt zajlott le. E szűk esztendő alatt hajtotta végre azon dicső tetteket, amelyek nemcsak a magyar his-

tóriában, nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi hadtörténelemben emlékeztetést tettek a nevét. Életének születésétől 1848-ig terjedő korszaka, nehéz és szegényes életkörülmények, családi tragédiák közötti nevelkedés, a katonai pálya, az abból való kiábrándulás és a reménytelen kémikusi pályára való felkészülésről szól. A majd húszéves kényszerű száműzetés, hatósági megfigyelés, nélkülözés és a forradalom elbukását csak az árulással magyarázni tudó nemzet nagy részének megvetése jutott neki és családjának osztályrészül.¹

A kiegyezés utáni magyar politikai vezetés – Deák, Andrássy és mások rokonszenve ellenére – teljes nyíltsággal nem tudta Görgei Artúrt, a közvélemény nagy része szemében az „árulót” felvállalni, s Görgei tudta, hogy népszerűtlenségével nem lehet a frissen megalakult kormány terhére.² Míután nem sikerült megfelelő munkát találnia, elfogadta öccse, Görgey István budapesti ügyvéd, közjegyző ajánlatát, hogy felesége, megözvegyült Návay Sándorné Dedinszky Aurélia révén megszerzett visegrádi birtokán telepedjen le.³

Visegrád, az egykori király székhely, a XVIII. századi koronauradalmi mezőváros újralfedezése a reformkorban történt meg, amikor a szépirodalomban, képzőművészetben mint a dicső múlt jelképe jelenik meg.⁴ A hajó-, majd a vasútközlekedés kiépülésével a XIX. század utolsó harmadától a budapestiek által kedvelt üdülőhellyé vált. A történelmi festészetből ismert műemlékeinek helyreállítása Viktorin József helyi plébános kezdeményezésére kormányzati támogatással 1872-től indult meg. A magyar műemlékvédelem értékmentő tevékenységének egyik legkorábbi színhelye Visegrád, ahol a korszak két kiváló szakembere, Schulek Frigyes építész és Henszlmann Imre művészettörténész irányításával kezdődtek meg a helyreállítási munkálatok a fellegvárban és a Görgey–Latinovits-villa szomszédságában magasodó XIII. századi lakótoronynál (Salamon-torony), mint erről a korabeli fénykép is tanúskodik.⁵

Visegrád villanegyede az 1870-es években a Görgey–Latinovits villával (A Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma, Visegrád)

nyitásával kezdődtek meg a helyreállítási munkálatok a fellegvárban és a Görgey–Latinovits-villa szomszédságában magasodó XIII. századi lakótoronynál (Salamon-torony), mint erről a korabeli fénykép is tanúskodik.⁵

A XIX. század végén, a XX. század elején ismertségét országos hírűvé váló műemlékei és a gyógyidegenforgalom (a homeopátiás gyógymódról ismert Bakody Tivadar – Görgei tisztje a szabadságharcban – visegrádi szanatórium, majd Gizellatelepen jött létre szanatórium, illetve gyógyfürdő) is elősegíti.

A tábornok nemcsak Visegrád életében, de a korabeli közéletben is jelentős szerepet töltött be, bár

¹ Görgei Artúr életrajzát lásd *Bona Gábor*: . évi szabadságharcban. Bp., 2000. 161–162.

² *Görgey István*, id.: Görgey Arthur a száműzetésben, 1849–1867. Eredeti levelek felhasználásával. Bp., M. T. Akad., 1918. 404.; *Hermann Róbert*: Deák és Görgei. Századok 2003. 137. évf. 5. szám 1081–1101.

³ *Görgey Albert*: Görgei Arthur 1818–1916. Igló, 1917. 114–119.

⁴ A XVIII. századi Visegrádról *Magyar Eszter*: Visegrád. Száz magyar falu könyvesháza. Szerk.: *Egey Tibor*. Bp., [é. n.] 55–82.

⁵ *Marosi Ernő*: Visegrád a nemzeti tudatban. Művészettörténeti adalékok. *Ars Hungarica* XVI. 1988/1. 5–10.; *Gróf Péter*: A Visegrádi Múzeum előzményei 1871 és 1944 között. In: A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Szerk. *Pintér János*. Bp., MNM, 2002. 711–731.; *Iván László*: Régészeti kutatások és műemléki helyreállítások a visegrádi fellegvárban 1871–1998. In: A visegrádi fellegvár. Visegrád régészeti monográfiái 6. Szerk. *Buzás Gergely*. Visegrád, 2006. A XIX–XX. századi Visegrádról: „Visegrádon 252 ház található, a 1331 fős lakosságból 179 magyar, 1068 német, 14 tót, 1 horvát, 10 »külföldi nyelvű«. 715-en, a népesség 67%-a tud írni-olvasni.” In: A Magyar Korona országaiban 1881. elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos háziállatok kimutatásával együtt. Budapest, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 2. kötet Budapest, Athenaeum, 1882. 205. „Visegrád n. község (Gizellatelep, Lepenczpaták és Szentgyörgypusztá) Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., pomázi j., ház 305, l. 1508, német, magyar. 5.774 kat. hold, ak. helyben, Törv. Szék Pestvidéki (székh. Bp.), járásbíróság, adóhivatal, Szt. Endre, csendőrorrs helyben 32,1,2, állami távirtda hivattal egyesített postahivatal, Gőzhajóval Nmaros vasút áll.” In: A Magyar Szent Korona Országainak Helységnevtára 1913. Szerk. és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 1913. 1311.

erre katonai-hadvezéri tevékenységének, becsületének megvédése érdekében kifejtett szakírói, publicisztikai munkásságától eltekintve semmilyen törekvése nem volt. Görgői ilyen irányú jelentőségét fémjelzi azon írók-költők sora, akikkel vagy személyes kapcsolatban volt: Gyulai Pál, Arany László, Lévy József, Ábrányi Kornél, Kozma Andor, Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc, Hatvany Lajos, Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond, illetve akiknek az írásaiban szerepelt: Ady Endre, Lovik Károly, Ignotus, Tömörkény István, Schöpflin Aladár, Sárközi György, Féja Géza, Németh László, Illyés Gyula stb. Az írók mellett vegyészek: Thán Károly, Ilosvay Lajos és történészek: Angyal Dávid, Marczali Henrik, neves orvosok: Korányi Sándor, Markusovszky Lajos, a híres színész: Jászai Mari, közéleti személyiségek, politikusok: Mikó Imre, Grünwald Béla, Hodossy Imre, Tisza István, ifj. Andrassy Gyula és mások alkották a tábornok társaságát. Görgői visegrádi tevékenysége öccse családi birtokának „jóságigazgatói” tevékenységéből állt, illetve napjait az egyre növekvő baráti, tisztelői körrel való kapcsolattartás tette színesebbé. Ezekről a baráti találkozásokról visszaemlékezések, szépirodalmi írások, újságcikkek, levelek, fényképek is tanúskodnak.

Görgői szűkebb baráti köréhez tartozott Gyulai Pál, akinek leányfalui házában Görgői és Lévy József miskolci költő, műfordító, közéleti személyiség is gyakran vendégeskedett.⁶ A „három öregúr” egymással való tréfálkozásait számos visszaemlékezés és levél idézi fel: „..... Egy alkalommal Gyulai menyje Leányfalván szerette volna a visegrádi kertésznek egyik titkát Görgeytől megtudni, de Görgey így szólt : »Ha én azt elárulnám, otthon le is vágnák a nyakamat.« Erre vágta Gyulai közbe: »Áruld el Artúr, hiszen te úgyszólván áruló vagy...«⁷

Lévy József Görgőihez írott leveleiből is egy vidám, az élet mindennapi örömeit kedvelő társaság képe bontakozik ki előttünk.

„Tisztelt barátom!

Nem rég a fővárosban töltvén néhány napot, bár Leányfalván már közel voltam a te szikla-fészkedhez, mégsem teljesülhetett az az ohajtásom, hogy meglátogassalak. Gyulai barátunktól kérdezősködtem felőled s egyebek közt azt is felemlítette, hogy jól esett neked egy-egy korty abból a papramorgóból, melyet számodra valamikor küldöttem. Ennek hallása pedig nekem esett igen jól.

Engedd meg tehát, hogy folytassam e mindkettőnknek jól eső érzést. A mai postával négy butella igen finom és teljes hitelű szilvóriumot indítottam hozzád, mégpedig nem is valami új keletűt.

Fogadd szívesen s reggelenként, imádkozás előtt, után, vagy helyett, szívogass belőle egy-egy kis erőt napi fáradalmaid könnyebbítésére.

*Isten áldjon meg! Öszinte szíves üdvözléssel
tisztelő barátod*

Lévy József

Miskolcz, 1891. június 13.”⁸

De hasonló hangulatú levelet a kiváló történész, Marczali Henrik is küldött Görgőinek:

„Mélyen tisztelt tábornok úr!

A jó bor tulajdonsága felekezetek szerint osztályozva:

Legyen ő, mint a katolikus,

erős, mint a kálvinista,

édes, mint a lutheránus,

kereszteletlen, miként a zsidó.

Akár megfelel ez az üveg ennek a circumscriptionának, akár nem, kívánjuk, hogy mind a négy vallás áldása szerint tábornok úrnak egészségére s üdülésére váljék.

Teljes tisztelettel maradok

tábornok úrnak

igaz híve

Marczali Henrik

Budapest húsvét napján”⁹

⁶ Papp Ferenc: Gyulai Pál politikai és társadalmi köre a kiegyezés korában. Részlet Gyulai Pál életrajzának második kötetéből. Budapesti Szemle, 246. kötet. 1937. szeptember. 718. szám 257–276.

⁷ Papp Ferenc: Gyulai Pál utolsó baráti köre. Irodalomtörténeti Közlemények, 1940. 4. sz. 326–343.

⁸ OSZK Kézirattár, Levelestár. 59. Lévy József Görgői Artúrhoz. Miskolc, 1891. június 13.

⁹ OSZK Kézirattár, Levelestár. 67. Marczali Henrik levele Görgői Artúrhoz. Budapest, é. n. húsvét napján.

A tábornok visegrádi ténykedésében a birtok ügyeinek intézése mellett, amiről rendszeres beszámolókat, elszámolásokat küldött öccsének, Görgey Istvánnak, nagy élvezettel hódolt egyik kedvenc időtöltésének, a kertészkedésnek. A Görgey–Latinovits-birtok része volt a Visegrádhoz tartozó Szentgyörgypusztán, a mai idők otthona helyén levő terület, ahol a tábornok virágzó kertészetet hozott létre. Egy barátjuk meglátván, azt mondta: „*Te Arthur! Hiszen ez tiszta Bulgária.*”¹⁰ A név megtetszett Görgeinek, mert ismerünk olyan Visegrádról írott levelét, aminek fejlécén „*Bulgária*” van feltüntetve. Görgeihez köthető személyes tárgyi anyag kevés maradt meg, de egy fénykép (lásd a hátsó borító belső oldalán) tanúsága szerint is általa használt kerti szerszámok megvannak a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tárának gyűjteményében.¹¹ A visegrádi múzeum gyűjteményében levő eredeti Görgei-level szintén a kertészethez kötődő kedves íromány, amely egy általunk ismeretlen hölgyhöz íródott:

„*Visegrád 1897. április 30.*

Igen Tisztelt Nagysád!

Méltóztatott egyszer egekig dicsérni előttünk azt a bizonyos babot mely zölden sárga hüvelyű.

Azóta csak azzal álmodom éjjel-nappal.

Elragadó szép álmok azok, de mit érnek, ha nincs nyugtom tőlük?

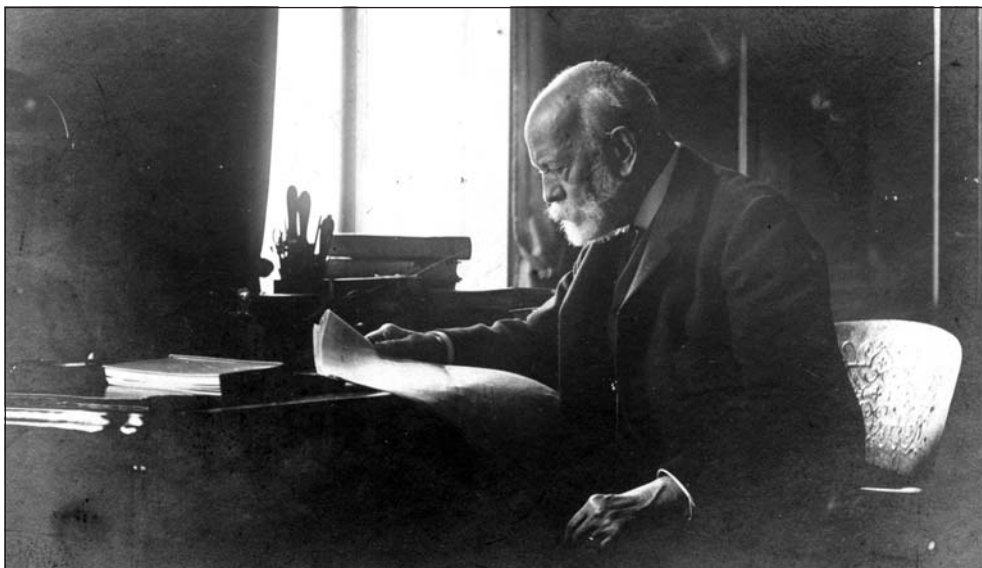
Könyörüljön meg rajtam édes Nagysám! s juttasson nekem konyha kertje e remekének magvából akár csak egy marékkal is.

Ha nem szívesen teszi és mégis küld: e nemes önmegtagadásért majd égető forrósággal fogja kezeit csókolni

síriáig hálás tisztelője

Görgei Artúr”¹²

Visegrádon Görgei baráti köréhez tartozott Metzker Károly jegyző, aki a tábornokról szóló emlékeit, a róla és Ferenc Józsefről szóló könyvben jelentette meg.¹³ A Mátyás Király Múzeum birtokában levő, az idős tábornokot íróasztalánál, újságolvasás közben ábrázoló fényképet Görgey Istvánné lánya, Návay Lenke ajándékozta Metzker Károlynak, mint ezt a kép hátoldalán levő feliratból megtudhatjuk.

Görgei Artúr az íróasztalánál (A Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma, Visegrád)

¹⁰ *Koczogh András*: Görgey. Bp., 1942. 40–41.

¹¹ *Simon V. Péter* szerk. Görgey Artúr élete és működése Magyarországon. Bp., é. n. [1990] 104., 181.

¹² Ltsz. 1447.

¹³ *Metzker Károly*: Néhány jellemvonás Görgei Arthur és I. Ferenc József életéből. Bp., é. n.

Ehhez a korszakhoz kötődik az a több kiadványban – pl. Metzker Károly kötete – megjelent és széles körben elterjedt történet, mely szerint Görgei minden évben egy kosár szőlőt küldött Ferenc Józsefnek.¹⁴ Ezt ebben a formában maga Görgei cáfolta egy erről szóló hírlapi közlésre reagálva Vadnay Károlyhoz, a *Fővárosi Lapok* szerkesztőjéhez írott levelében:

„Visegrád, 1892. Sept. 25.

Tisztelt barátom!

A »Fővárosi Lapok« mai (265) számában a következőket olvasom:

»Még a délután folyamán Görgei Arthur egy tálcza pompás gyümölcsöt küldött az erdész lakba Ő felsége számára.«

Ha a többi lapok akármit hazudnak rólam: fel sem veszem. Másképen áll a dolog ha a te lapod hoz vagy átvesz efféle lapos hazugságokat.

Mert téged én eddig sokkal ügyesebb s különösen velem szemben sokkal tapintatosabb lapszerkesztőnek ismertelek, semhogy oly szelleműs ostobaságokra szorulhatnál lapodnak érdekesebbé tétéle czéljából.

Késztelen hogy én is szívest-örömet küldenék, ha volna miből.

Neked, tisztelt barátom, a köztünk fenálló viszonynál fogva tudnod kell hogy e földkerekségén én, akár tulajdonul, akár bérben egy tenyérnyi darabka földet sem bírok, tenyeremen pedig nem terem semmiféle élvezhető gyümölcs.

Dixit és keserves vezeklésed reményében ez egyszer megbocsát
őszinte barátod Görgei Arthur.¹⁵

Nagy tisztelője volt a tábornoknak a kor talán legnagyobb színésznője, Jászai Mari is. Visszaemlékezésében megörökítette Görgeivel való találkozásait, beszélgetéseit, amelyek során arról faggatta, miként tudta elviselni a megbélyegezettséggel sújtott belső emigráció évtizedeit:

„Visegrádon Görgey Artúrnál. 1904 Június 10.

[...]

Mikor első ízben, tíz évvel ezelőtt, éppen erről beszélünk, ebéd után, a feketekávét mellett, engem végtelen szánalom fogott el és feltolakodott a szívemből a nyelvemre ez a kérdés: – Tábornok úr, hogy tudta elviselni ártatlan létére negyven esztendeig az áruló nevet? – Könnyen – felelte mosolyogva –, hiszen megszoktam. Sokkal nehezebb volt elviselnem az első »éljen«-t. – Milyen körülmények között történt ez? – kérdeztem nekibátorodva. – A múlt nyáron volt, hogy sógorasszonyom szőlőjéből jöttem befele egyedül, szokásom szerint: a kocsiút közepén. Szembe jött velem egy nagyobb társaság. Nagymarosi kirándulók lehetek. Mikor ők is észrevettek, megálltak, kétoldalt sorfalat csináltak és arra kényszerítettek, hogy közöttük haladjak el. No, gondoltam magamban, most hallod majd meg a titulusodat, Görgey. Akkorát még sohasem csalódtam: a férfiak levették a kalapjukat és ők is, meg a hölgyeik is, halk, diszkrét éljennel üdvözöltek. Látja, ezt nehéz volt elviselni. Mikor ezt elmondta, nevető kék szeme megtelt a hála könnyeivel.

[...] Mikor újra meg újra megkérdeztem tőle: miért és hogyan bírja magán viselni az »áruló« nevet ártatlanul, végre így felelt: – Hát azt hiszi, nem tettem ezzel határtalan nagy szolgálatot Magyarországnak? Mit gondol, mekkora önbizalmat öntött a magyarba annak tudata, hogy őt nem lehet legyőzni, hanem el kell árulni, hogy elbukjék. Nem acélozta-e ez a tudat a magyarokat az ötvenes évek dacos, merev ellent-állására is? Látja, ezért érdemes volt mártírnak lenni, mint ahogy maga mondja. [...]¹⁶

Krúdy Gyula, akit Visegrád történelmi hangulata más műveiben is megragadott, a maga stílusában rajzolta meg a Visegrádon Görgei körül kialakult hangulatot:

„Itt »tábornoknak« nevezték őt, és még magam is láttam néha a Pap-féle vendéglőben majálisokon megjelenni farmerruhában, szalmakalapban, amelynek levételekor mindenki kíváncsian kereste ama történelmi sebet. Ah, ott piroslott a seb: a nők csuklottak az izgalomtól, a férfiak elborongtak, az ifjúság tisztelkedett. Majd a mulatság hevében a cigánybanda néha a Kossuth-nótát játszotta, ami elkerülhetet-

¹⁴ Metzker i. m. 47–48.

¹⁵ Kéky Lajos: Vadnay Károly levelestárából. Irodalomtörténeti Közlemények, 1942. 52. évf. 182–183.

¹⁶ Jászai Mari Emlékiratai. Sajtó alá rendezte: Lehel István. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., [é. n.] 123–124.

len volt a századeleji multságokon, és ilyenkor is minden szem kutaton, kíváncsian, emberien érhető tapintatlansággal Görgey felé fordult: vajon haragszik-e a tábornok a nótáért? A tábornoknak eszé ágában sem volt haragudni, sőt életvidám öregember módjára gyönyörködött a fiatalság mulatozásában. De voltak más okoskodók is az ilyen visegrádi majálisokon (aminthogy ez időben még okos ember hírében állott az is, aki dugóhúzót hordott a zsebében), akik más oldalról vetették alá próbának a tábornokot. Vidéki rendezők módjára hirtelen csendet kértek, és rendszerint felállították a helybeli gyógyszerészt, a nyugalmazott iskolaigazgatót vagy más honoráciort, aki mindig készen volt egy tószttal, amelyet Ferenc József-re lehet elmondani. Megint csak a tábornokot figyelték a kandi szemek. Nem, a jólelkű, egyszerű, kedves mosolyú öregúr egyetlen arcvonásával sem árulta el, hogy eszébe jutnának a klagenfürti napok, amikor éppen Ferenc József parancsára internálták. [...] Manapság ellepik a kirándulók Visegrádot, amelyet nem lehet a világ egyetlen szép tájkáéhoz sem hasonlítani, annyira magyar, vérbeli, történelmi, hogy csak magyarok érezhetik meg azokat a hangulatokat, amelyek a királylátott erdőségekből, történelmi aranyt emésztett romfalakból árad a fehér hajó utasai felé. Az emberek felvidulnak e tájon, mint a falevelek. Mintha csak azért suhant volna el annyi száz esztendő, hogy fojtott gondolat nélkül nézegethessenek a magyarok Visegrád felé. Már elment innen az is, aki a XIX. század magyarjai közül a legtöbb pirosuló indulatot fakasztotta. Nem ácsorog többé a Salamon-torony aljánál az a fantomszerű öregember, akiről mindenki tudott Magyarországon, valójában pedig nagyon kevesen ismerték. Nem támaszkodik merevülten sétatobjára, és nem néz elgondolkozva a hajó után, mint az élet számkivetettje. A hajó elcsobogott a vidám emberekkel, a remete valóban olyan remetéje maradt a magyar múlt időnek, hogy most már alig emlékeznek rá. [...]”¹⁷

Görgei Artúr életének és tetteinek értékelését majd százötven éven át a veszített szabadságharc felett érzett nemzeti fájdalomban gyökerező bűnbakkeresés és a politikai megrendelésre gyártott „áruló szerepet” különböző mértékben és színvonalon súlykoló történelmi, szépirodalmi és publicisztikai írások jellemezték. Az írók a Görgeihez való személyes hozzáállásuk, ismeretségük, politikai nézeteik, irodalmi stílusuk – gondoljunk csak arra, milyen nagy különbség mutatkozik Jókai, Krúdy vagy Móricz között a Görgei-téma irodalmi megjelenítésében – által befolyásolva, de reális képet rajzoltak a tábornokról, megelőzve a közvélemény, a politikusok, de a történészek 1849-től majd hetven éven át lassan változó, formálódó hiteles véleményét. Az írói paletta Gyulait Páltól mostanáig, Görgey Gáborig tart. ...

A történettudományban az 1930-as évekre, elsősorban Aggházy Kamill, Bánlaky József, Gyalóky Jenő, Julier Ferenc, Kosáry Domokos, Pethő Tibor és más historikusok munkásságának köszönhetően a történelmi tisztánlátás méltó elégtételt szolgáltatott a tábornoknak.

Görgei Artúr 1916. május 21-én bekövetkezett halálával az ő hosszú élete, szenvedése lezárult, de a személyével, hadvezéri ténykedésével kapcsolatos viták nem. Mégis megállapítható, hogy a kiegyezés utáni nagymértékű gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődés, egy új nemzedék felnövekedése is lehetővé tette, hogy a közvéleményben a tábornokkal szemben igazságosabb kép alakuljon ki. Talán kissé erőltetett a párhuzam, de sajtószerű, hogy Ferenc Józsefnek a nemzet milyen gyorsan megbocsátott, holott az 1849 utáni megtorlások az ő uralma alatt, tudtával és beleegyezésével történtek. Talán nem járunk távol az igazságtól, ha úgy véljük, a tábornok halálakor nemcsak a magyar politikai vezetés, hanem a társadalom nagy része is osztozott Tisza István miniszterelnök Görgeiről alkotott véleményében, amelyet sógornőjének, özv. Görgey Istvánnénak írott levelében fejtett ki:

„Özv. Görgey Istvánné úrnőnek.
1916 május 24.

Nagyságos Asszonyom!

Fogadja, kérem, Görgey Artúr elhunyt alkalmából igaz részvétemnek s az elhunyt nagy ember emléke iránt érzett mélységes tiszteletemnek kifejezését.

Nagy ember volt Görgey Artúr úgy a cselekvés órájában, mint a nemes büszkeséggel elviselt néma szenvedés hosszú évtizedeiben. Küzdött mint egy oroslán; amidőn a küzdelem folytatásának céltalan voltáról meggyőződött, habozás nélkül vette magára a befejezés egész ódiáját és tűrte egyetlen jajszó nélkül a félrevezetett nemzet átkait és gyűlöletét.

[...]

¹⁷ Krúdy Gyula: Görgey, a visegrádi remete. In: A XX. század vizitkártyái. Bp., 1986. 110–114.

Görgey Artúr is, s ha nem vehette is ki részét a kiegyezés alapján megindult áldásos munkából, megengedte a Gondviselés, hogy megérje a személyét környező félreértések eloszlását, az igazság diadalát, s mint az egész nemzet hálás tiszteletétől környezett nagy aggastyán fejezze be életét.

Legyen áldott emlékezete.

*Tisza.*¹⁸

A két világháború közötti időszakban a tudományos és irodalmi művek mellett végre köztéri szobrok formájában is emléket lehetett állítani a tábornoknak. 1935. május 21-én a Prímás-bástyán (ma Tóth Árpád sétány) a Hadtörténelmi Múzeum előtt állították fel Vastagh György művét, Görgei lovas szobrát, Miskolcon, ahol a 13. gyalogezred 1930-tól viselte nevét, egy évvel korábban, 1934. május 21-én avatták fel Sidló Ferenc Görgey-szobrát.¹⁹

Görgei Artúr emlékezetének visegrádi ápolásában a két világháború között komoly érdemei voltak Zsitvay Tibornak, aki 1933-ban a tábornokról elnevezett, ún. Görgey-bércen emlékművet emeltetett, amelyen Csizsér János szobrászművész által készített bronz relief örökítette meg a tábornok öreg kori profilját. Az 1933. június 24-i avatáson Zsitvay elszavalta ez alkalomra írt versét, amelyet az emlékmű táblájára is rávéstek.

Görgei hagyatéka múzeumi bemutatásának lehetőségét Schulek János építész, Visegrád történelmi emlékeinek avatott kutatója már 1936-ban felvetette:

„Időszerűvé teszi a múzeum gondolatának felvetését néhai Görgei Artúr tábornok rokonságának az a szándéka, hogy ajándékképpen felajánlaná a nemzetnek az elhalt nagynevű szabadsághős hagyatékának megmaradt emléktárgyakat, ha azoknak Visegrádon való megfelelő elhelyezéséről gondoskodás történik. Egy ilyen »Görgei szoba« képezhetné alapját a Visegrádi Múzeumnak; fejlesztését és rendben tartását pedig az idők folyamán, ha másképp nem volna lehetséges, a Visegrádon lakó lelkes hazafiakból álló társadalmi alakulat, a »Várbizottság« vállalhatná magára.»²⁰

Erre sajnálatosan nem került sor. 1945 után a villákat államosították, üdülöként használták. A Görgey–Latinovits-család megmaradt dokumentumai, a tárgyak, a berendezés részei az Elhagyott Javak Kormánybiztosságához, majd a Magyar Nemzeti Múzeumba, a Hadtörténelmi Múzeumba, a fényképanyag a Munkásmozgalmi Múzeumba, majd a múzeumnak a Magyar Nemzeti Múzeumba történt beolvadása után a Fényképtárba került.²¹

A Görgei Artúr „élete és működése” 1945 után ismét a politikai kérdéssé vált. Andics Erzsébet történész, a Moszkvai Állami Egyetem, a krasznogorszki antifasiszta főiskola, a Magyar Dolgozók Pártja Pártfőiskolája és az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanára²² Görgeit újra „törvényen kívül” helyezte mint a forradalmár Kossuth ellen ármánykodó, a Békepárthoz tartozó személyt.²³ Kosáry Domokos idézte fel 1986-os, Visegrádon tartott előadásában, hogy a hatvanas, hetvenes évek történelemtankönyveiben Perczel Mór tábornok képének aláírása szerint ő nevezte először árulónak Görgeit.

Visegrádon a hatvanas, hetvenes években Cseke László Visegrádról szóló útikönyveiben a tábornokhoz kötődő emlékhelyekre hívta fel a figyelmet.²⁴ 1986. május 25-én, a II. világháború után Magyarországon elsőször Visegrádon, a Mátyás Király Múzeumban rendeztek *Görgey Artúr Visegrádon* címmel kiállítást és konferenciát a tábornok emlékére. A szerény tárlaton a Magyar Nemzeti Múzeum, a Mátyás Király Múzeum, a Hadtörténelmi Múzeum és a Munkásmozgalmi Múzeum, valamint a Görgey család segítségével, részvételével a tábornok személyes tárgyait, fényképeket, dokumentumokat, fegyvereket, a budavári – akkor még vissza nem állított – Görgei lovas szobor makettjét állították ki.²⁵

¹⁸ *Gróf Tisza István* Összes Munkái. 4. sorozat. Ötödik kötet I. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1933. 200–201.

¹⁹ *Goda Gertrud*: Lehet-e kialakult Görgey-ikonográfiánk? Gondolatok Sidló Ferenc: Görgey Artúr/Görgei Arthur/ miskolci szobra kapcsán. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 39. 2000. 311–321, 319.

²⁰ Schulek János (–). *Schulek János*: Visegrád problémái és feladatai. In: A Visegrádi Várbizottság Kiadványai I. füzet 1936.

²¹ *Simon V. P.* i. m. 100–120.

²² Andics Erzsébet (1902–1986) politikus, történész, egyetemi tanár, az MTA tagja.

²³ *Kosáry Domokos*: A Görgey-kérdés története. Bp., 1994. I–II., II. 224–244., *Hermann Róbert*: A Görgey-kérdés mai állásáról. Hadtörténelmi Közlemények, 1995. XII. évf. 4. sz. 1995. 116–134.

²⁴ *Cseke László*: Visegrád. 1975, 1980.

²⁵ A kiállítás sajtóvisszhangjából a fontosabb írásokat idézni *Simon V. P.* é. n., i. m. 97–98.

A tudományos ülésszakon a téma akkori legkiválóbb kutatói – Kosáry Domokos, Katona Tamás és Pusztaszeri László – tartottak előadást, de a közönség soraiban is számos, Görgei életével, pályafutásával foglalkozó történész, kutató foglalt helyet, pl. Antall József, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum főigazgatója, a későbbi miniszterelnök, akinek a tábornokról írt tanulmányának kiadását – Kosáry Domokos támogató véleménye ellenére – több lektora nem javasolta.²⁶

A kiállítás létrejöttét is némi szakmai-politikai huzavona előzte meg, mert meg kellett várni, hogy megjelenhet-e a *História* c. történelmi folyóirat 1985/1., ún. „áruló” száma. Ebben Görgei mellett a kuruc generális, Károlyi Sándor méltó és reális történelmi értékelését is elolvashattuk. Bármilyen furcsának is tűnt, Görgei Artúr személye 1986-ban politikailag még mindig kényes téma volt. Ezt bizonyította a rendezvényre reflektáló, a hazug és tarthatatlan „áruló vádat” ideológiai indíttatásból szajkózó néhány neves bértollnok írása, valamint az a komikus helyzet, amikor a kiállítás rendezése közben telefonon a szentendrei pártbizottságról telefonon hívták fel a múzeumot, és érdeklődtek, voltaképpen milyen kiállítás is készül?

A kiállításnak elsősorban lélektani és erkölcsi jelentősége volt, az adott személyi és tárgyi feltételek mellett szerény tárgyi anyaggal tudta bemutatni Görgei Artúr emlékeztétét.

1986 decemberében megalakult a Görgey Múzeumi Bizottság Antall József, Katona Tamás, Kosáry Domokos, Görgey Gábor, Pusztaszeri László és mások közreműködésével; Visegrádot Cseke László, a múzeumot Jékely Endre és Gróf Péter képviselte. A testület fő célja, hogy Visegrádon a Salamon-torony utcai Görgey–Latinovits-házat múzeumi kiállítóhely céljára megszerezze és berendezze. Az ügyet hivatalok útvesztője és a pénzhány mellett sajtóságos módon egy pozitív politikai változás, a rendszer-váltás is befolyásolta, mivel 1990-től Antall József miniszterelnöki, Katona Tamás pedig államtitkári szerepet vállalt.

A kilencvenes évek elejétől Visegrádon a helyi önkormányzat, a Pilisi Parkerdőgazdaság és a Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma a lehetőségekhez mérten igyekeznek a tábornok emlékeztétét és emlékhelyeit ápolni. A Görgey-bércen levő emlékmű felújítása mellett a tábornok egyik lakhelyénél, a mai Vár Szálló melletti, a Salamon-torony utca felé vezető lépcsőt róla nevezték el, s a kerítés falán visegrádi tartózkodását is megőrkítő emléktáblát állítottak. A kilencvenes évektől a múzeum, a művelődési ház és más intézmények, magánszemélyek közös szervezésében minden év május 21-én, az 1849-i budai diadal és Görgei halálának napján megemlékezéseket rendeztek a Görgey-bércen, illetve a Görgey-lépcsőnél. A 2013-as ünnepségen visegrádi ősbemutató keretén belül hangzott el a dunabogdányi fúvósok előadásában a Görgey-induló. A megemlékezések mellett számos cikk, könyvrészlet jelent meg a tábornok visegrádi évtizedeiről (*Élet és Tudomány, Szép Magyarország, Visegrádi Hírek, Visegrád Almanach* stb.).

2009-ben újabb kiállítás nyílt Görgei visegrádi korszakáról a művelődési ház és a múzeum együttműködésében. A május 21-i megemlékezés napjától látható tárlatot Hermann Róbert történész nyitotta meg. A koszorúzáson a Magyar Honvédség Központi Kiképző Bázisának (Szentendre) díszegysége tisztelgett, az egység parancsnoka, Isaszegi János mk. vezérőrnagy részvételével. A szentendrei egység, amely a két világháború között Görgei nevét viselte, 2012 májusától újra a tábornok nevét viseli.

A fentiekben Görgei Artúr életének 1867–1916 közötti időszakához szándékoztam néhány adalékkal szolgálni. Görgei Artúr ezekben az évtizedekben visszavonultan élt, csak „magánemberként” volt jelen a közéletben, ezért a tanulmányban nem elsősorban történelmi források, hanem visszaemlékezések, levelek, szépirodalmi művek segítségével kíséreltem meg megrajzolni azt a kiemelkedő személyekből álló szellemi kört, amely nemcsak a tábornok életét tette színesebbé, de a korszak történelmi, szépirodalmi, publicisztikai képét is.²⁷

Görgei sorsa jellemzően XIX–XX. századi magyar sors. Egy máig tiszteletre méltó, kiemelkedő hadvezérei teljesítményt nyújtó katonát bizonyos politikai körök és az érzelmileg motivált közvélemény az illő megbecsülés helyett a bukott harc felelőssévé tettek és 1849-től több mint egy évszázadon át emberileg, erkölcsileg megbélyegezték.

Mint említettem, ebben a kérdésben a magyar irodalom jeles alkotóinak nagy része nem csak emberi megértéssel, hanem józan realitásérzékkel viszonyultak Görgeihez és írásaikban is ezt a képet közvetítették. Ennek egyik legszebb, kissé patetikus példája Móricz Zsigmond 1912-es tanulmánya, amelynek befejező részét idézzük:

²⁶ Antall József: Egy évszázados per. A Görgey-kérdés tegnap és ma. Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae, 158–165. 1997–98. 32–36. 32–33.

²⁷ Ezúton is szeretném megköszönni Iván László kollégámnak eddigi munkámhoz nyújtott segítségét.

„[...] És ma minden ifjú magyar, aki előtt már megnyílt a látás tisztasága, tekintsen az elrejtett zug felé, ahol még él nemzetünk egyik legnagyobb fia s meghatódott lélekkel, megcsillanó könnyel, hangtalanul és szíve legbensőbb érzésével küldje arrafelé azt a kiáltást, amely hajdan annyit és oly viharosan zúgott, de amely hatvanhárom év óta egyszer sem csendült fel a nemzet ajkán, hogy:

– Éljen Görgey!... Éljen a magyar nemzet mindörökké legnagyobb élő vértanúja!

És a magyar nemzet élni fog, amíg ilyen fiaikat tud szülni a tetterre és az önfeláldozásra!”²⁸

Gróf Péter

Száz éve született a Szigetköz krónikása, Timaffy László

Ha Timaffy Lászlóra gondolunk születésének centenáriumán, élete és munkássága úgy áll előttünk, miként Ilyés Gyula szedte versbe Bartókra gondolva: „*ím a nagy lélek válasza a lét-re.*” Példát mutatott mindnyájunknak, hogy az értelmiséginek született, tehát *nem kinevezett, föltolt, megbízott*, hanem *született és nevelkedett* ember miként válaszol a létnek azokra a sokszor kegyetlen kihívásaira, amiket – mint nekünk, magyaroknak itt a Kárpát-medencében – az elmúlt század fölvetett. És főként abban mutatott példát, hogy az értelmiségi létet miként lehet és kell minden körülmények között szolgálatként fölfogni és megélni.

Timaffy László a nemzeti kormányzás 1919 és 1949 közötti kurta emberöltőnyi időszakában komoly municiókkal ellátva, nagy tervekkel indult ennek az életnek. A győri Mezőgazdasági Főiskola docense agrárköltőként és pedagógusként 1934-ben, felsőfokú tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte, ahol 1939-ben földrajz-történelem szakos tanári diplomát szerzett. Nem mindennapi tanárai voltak, többek között Cholnoky Jenő, Teleki Pál, Györfly István. 1939–1940-ben az egyetemen kapott tanársegédi állást, doktori értekezésének témája *A Szigetköz vízrajza* volt. Ezután Pápan lett óraadó tanár, 1943-tól a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Főiskola docense agrárköltő és pedagógia tantervkészítő. Alapítója és igazgatója az Óvári Széchenyi Népfőiskolának, amit azonban 1949-ben felszámoltak. A kommunista hatalomátvétel után állásából elbocsátották, Cikolaszigeten volt kántor, favágó és segédmunkás, később Győrben bolti eladó (1951–1955) és a győrszigeti templom kántora. Az 1956-os forradalom leverése után 18 hónap szabadságvesztésre ítélték. Szabadulása után a győri zeneiskolában lett furulyatanár, 1965-től pedig a Győri Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézetben tanított. Földrajztudósokból érdeklődése egyre inkább a néprajz felé fordult, s életét a megye néprajza kutatásának szentelte. Huszonegy önálló könyve és mintegy 300 tanulmánya jelent meg. Honismereti táborokat és kórust vezetett, több száz előadást tartott Győr-Moson-Sopron megye és a Csallóköz településeiben. 1978 és 1987 között tagja volt a *Honismeret* című folyóirat szerkesztőbizottságának. Elnöke volt továbbá többek között a Szülőföldünk Honismereti Egyesületnek, a Pro Urbe Egyesületnek és a Győri Apor Vilmos Népfőiskolának. Győrött a Szentlélek-templomban nyugszik immár 14 esztendeje.

Timaffy László valóban a génjeivel hozta az értelmiségi szolgálatnak ezt a belső kényszerét. Ősei a Székelyföldről, nagypapa Szatmárból került a Szigetközbe, Cikolasziget első – ma már a nevével viselő – iskolájának volt első tanítója, „*egy személyben volt az egész falusi értelmiség*”, ő volt a postamester, az anyakönyvvezető – emlékezett rá unokája. Hazaszereteté is volt kitől örökölnie, hiszen mikor a hazát 1920-ban összezsugorították, szülei az Ausztriába szakadt Mosonszentandrásból Mosonba költöztek, hogy továbbra is Magyarországon élhessenek. Ilyen indíttatású útja egyenesen vezetett a népi írók, a népfőiskolai mozgalmak, a táj kutatás világába, ahol a fiatal Timaffy már egyetemista korában fölismerete a földrajzi táj, esetében a Szigetköz, és a benne élő nép életének szerves egységét, ami túlmutat a táj és a népet önmagában való jelentőségén, s már a nemzetpolitika felé tekint. Pályája tehetségének és elkötelezettségének megfelelően indult: rádióelőadások, szócikkek a *Földgömb* című folyóiratban, 1939-